

Is deze reactie volledig fysisch-causaal gedetermineerd?

STEF DECOENE^a

Panopticon, 35 (5), 439-442

© 2014 MAKLU | ISSN 0771-1409 | SEPTEMBER 2014

^a Docent, Vakgroep Criminologie, Vrije Universiteit Brussel (Corresp.: Stef.Decoene@vub.ac.be).

Jan VERPLAETSE bewijst me een soort eer om mijn bijdrage aan het themanummer 'Neurowetenschappen en Criminologie' uit te kiezen voor een reactie (waren er echt geen alternatieve opties?). Omdat ik het debat én belangrijk én problematisch vind, lijkt het me zinvol te antwoorden – niet in termen van hoe ik inhoudelijk over 'vrije wil' denk, want daar ging het artikel al over, maar gericht op enkele meer 'methodische' aspecten van het debat.

1. WOORDEN EN METHODEN

Ik begrijp dat voor filosofen woorden belangrijk zijn. En misschien kan ik beginnen met hoe woordkeuzes vooronderstellingen signaleren. 'Beweert DECOENE dat psychologie een uitweg biedt'? Wel, om eerlijk te zijn, ik zoek geen uitweg uit iets, want dat zou impliceren dat ik de probleemformulering deel (ik heb dus ook niet direct de ambitie om een 'libertaristische vrije wil te bewijzen'). Zowat de meest belangrijke implicatie van mijn bijdrage is dat de probleemformulering en analytisch-filosofische onderzoeksmethode te problematiseren is. Het is denk ik daarom niet verwonderlijk dat Jan VERPLAETSE graag suggereert dat ik uit iets probeer te ontsnappen, terwijl ik me helemaal niet gevangen weet. De pragmatiek van deze en andere uitspraken is om de discussie met een specifieke terminologie te voeren, terwijl deze discussie net gaat over de zin ervan.

Ik ben een filosofie-leek, maar ik heb toch de indruk dat de track record van de filosofie om zich uit problemen te redeneren niet bijzonder indrukwekkend is. Zouden we niet mogen veronderstellen dat na meer dan 2000 jaar nadenken over autonomie en vrije wil (en wat dat betreft: het bestaan van God; of engelen vleugels hebben; het zijn van het zijn; het bestaan van het bewustzijn; etc.) het probleem al wel opgelost zou zijn – indien redeneren een valide methodiek zou zijn om een 'probleem' op te lossen.

Ik meen ook te begrijpen dat in de filosofie geschiedenis een cruciale plaats heeft (waarom anders zouden we nog steeds ARISTOTELES, THOMAS VAN AQUINO en DUNS SCOTUS bestuderen?). En het lijkt me dat, al bij al, de track record van filosofie op een specifiek probleemgebied maar verbetert wanneer het overgaat naar wat we nu wetenschap noemen. Hoe dingen in elkaar zitten, wat dingen zijn, is een empirische zaak. Het is de realiteit die én startpunt en arbiter is: startpunt omdat observatie (wat is een fenomeen, hoe lijkt het te functioneren, wat zou dat kunnen betekenen?) het probleem

mee definieert; arbiter omdat het de realiteit is die uitmaakt of een bepaalde hypothese waarschijnlijk (dan wel 'zeker') is¹.

Mijn punt was en is dat dit ook voor het probleem van de vrije wil geldt. Ik heb geen wetenschappelijke redenen om te twijfelen aan het fenomeen vrije wil (en al evenmin aan zoiets als bewustzijn). Ik twijfel ook niet direct aan het feit dat er een iMac voor mij op bureau staat, of dat er duiven zijn die ik door het raam zie voorbij vliegen. Als filosofie iets leert, dan is het dat fenomenen en problemen zich niet laten weg redeneren (want dan krijg je, zoals psychologen weten, symptoomformatie).

2. KLEUR BEKENNEN?

Libertarisme, compatibilisme, incompatibilisme, ... De concepten zijn belangrijk om mogelijke hypothesen uit te klaren. Ik wou de concepten in mijn bijdrage niet negeren. Maar één van de meest fundamentele kenmerken van 'redeneren' als methodiek is dat het volkomen wordt bepaald door de premissen die men kiest. Ik heb met opzet geen keuzes gemaakt, want ik denk dat de premissen zelf bevraagd moeten worden. De keuzes zijn bezwangerd door andere keuzes die door Jan VERPLAETSE zeer vaak niet worden bevraagd, en waarvan ik me gemeend afvraag of hij deze ook zou willen verdedigen. Stilzwijgend als vanzelfsprekend gebruikte termen zoals bv. 'fysisch non-causale processen' impliceren bv.: de wereld is louter fysisch te beschrijven, en *moet* ook louter fysisch worden beschreven; er is geen mentale veroorzaking, bewustzijn is op zijn best een nutteloos epifenomeen ...

Ik zou niet weten in welk filosofisch kamp ik me zou moeten plaatsen, en geef dit hierbij ook graag toe. Ben ik een libertarist (en van welke soort dan?), een compatibilist (en van welke soort dan?), een incompatibilist (en van welke soort dan?) ...? Opnieuw: het beschrijven van een psychologische theorie zoals deze van BANDURA houdt de suggestie in dat de probleemformulering en gebruikte methodiek in het huidige debat in vraag gesteld moeten worden. Mijn vroegere logica-professor benadrukte vaak dat een dilemma nogal eens durft ontstaan omdat redeneerpremissen (of de combinatie van premissen) fout zijn. Mogelijk heeft het door Jan VERPLAETSE geformuleerde dilemma 'Zolang de theorie niet duidelijk maakt hoe 'onvolledige determinatie' voldoende causaal kan zijn om toch wetenschappelijk genoeg te zijn maar ook voldoende non-causaal is om een echte vrije wil op te leveren' wel dit karakter?

3. DETERMINATIE

VERPLAETSE poneert dat ik onduidelijk ben over *determinatie*. Ik ben van weinig zeker, maar ik ben zeker dat hij gelijk heeft.

Dit is misschien een beetje de schuld van filosofen zelf. VERPLAETSE (2014a) definieert bv. als volgt: 'determinisme houdt in dat elke gebeurtenis het gevolg is van voorafgaande gebeurtenissen waaruit die gebeurtenis onherroepelijk volgt'. Dit voelt wat vaag (en niet alleen omdat het door hem vooronderstelde fysicalisme (zie VERPLAETSE, 2011 en 2014a, 2014b) niet wordt benoemd). Het zou echter flauw zijn om de bal zo terug kaatsen. Hij heeft vooral gelijk omdat ik geen flauw benul heb hoe ik reële determinatie moet denken. Determinatie is gemakkelijk te visualiseren als het gaat

¹ Mijn suggestie is niet dat filosofie onbelangrijk is, integendeel. Ze draagt, gegeven redelijke premissen, o.a. bij tot uitklaren van concepten en theorieën, ze kan dus hypothesen blootleggen en vooronderstellingen expliciteren. En ze helpt, zoals ze vanaf het prille begin ook als ultiem doel had, duidelijk te maken wat een goed leven zou kunnen zijn.

om één oorzaak en één gevolg (als A dan B)². Het wordt ingewikkelder als er twee oorzaken zijn, cognitief al zwaarder als er drie zijn, en vanaf dan is het zeer hard labeur (en moeten wetenschappers veronderstellingen gaan maken en (bv. mathematisch) modelleren). Het wordt helemaal complex als er niet alleen meerdere oorzaken zijn, maar ook meerdere (mogelijke) gevolgen. En nog erger als de mogelijke gevolgen effect hebben op de factoren die hen veroorzaakt hebben. Ik heb daarom ook geen flauw idee of causaliteit zo absoluut (en eenvoudig lineair) is in complexe systemen als VERPLAETSE het wil laten uitschijnen.

Meer, en zo mogelijk fundamentele, ik heb geen goed idee hoe ik de 'connectie' tussen fysieke en sociale wereld moet conceptualiseren. Naar zeer concrete wetenschappen vertaald: ik heb nauwelijks zicht op hoe fysische, chemische, biologische, psychologische, sociologische, antropologische bestudeerde en geformuleerde veroorzakingen interageren, elkaar aansturen, beperken ... Het lijkt me soms dat veel van de posities (maar niet alle, zie voetnoot 4) die Jan VERPLAETSE verdedigt vooronderstellen dat er enkele fysica is, en dat deze lineair en bottom-up determineren. Het is voor mij echter een vaststelling dat er meerdere wetenschappen zijn, en dat deze niet minderwaardig zijn omdat de door hen bestudeerde fenomenen niet alleen maar in een deeltjesversneller 'geobserveerd' kunnen worden.

Dit gebrek aan kennis leidt er toe dat ik termen gebruik zoals 'conditionele determinatie', partiële determinatie, en BANDURA's term 'triadisch wederkerige determinatie'. Ik beken graag dat deze vaag zijn, en pogingen om de complexiteit van fenomenen geen te groot onrecht aan te doen. Het lijkt me dat deze onduidelijkheid eerlijker is dan de suggestie van zekerheid. Ik veronderstel dan Jan VERPLAETSE als filosoof veel beter dan ik weet hoe ongelooflijk complex en gevarieerd (en vooral onbeslist) de filosofische perspectieven hier zelf zijn. Causaal determinisme zoals Jan VERPLAETSE dit hanteert is één en slechts één van de mogelijke manieren waarop bv. 'causaliteit' of 'determinisme' binnen de filosofie worden gedacht³.

4. BESLUIT

Bestaat vrije wil? Bestaat bewustzijn? Bestaat mentale veroorzaking? Ik weet het niet. Ik kan bedenken en beargumenteren dat het niet bestaat. Ik ben niet zeker. Ik ben ook niet zeker of Jan VERPLAETSE een mens is. Misschien is hij wel geïncarneerd clublid van de Mind Snatchers. Maar het lijkt me waarschijnlijk dat hij een mens is (tot het tegendeel bewezen is), al is het maar omdat hij er zeer menselijk uitziet en zich zeer menselijk gedraagt, en hij (bij mijn weten) geen dingen doet die het ergste doen vermoeden. Het lijkt me evenzo waarschijnlijk dat mentale veroorzaking een reëel fenomeen is, dat bewustzijn is, en dat er vrije wil kan zijn. Er zijn nogal wat observaties die ik niet zomaar kan wegedeneren en die in deze richting wijzen. Maar ik ben niet zeker – we zouden misschien ook wel digitale output kunnen zijn van software draaiend op een computer op een zeer veraf gelegen planeet.

De reactie en tegenreactie is er m.a.w. allereerst omdat we vanuit verschillende perspectieven kijken en spreken, en omdat we blijkbaar een wat andere houding hebben t.a.v. hoe de realiteit 'gekend' zou kunnen worden. We verschillen daarom ook in de

² Ik besef dat ik causaliteit niet loskoppel van determinisme. Jan VERPLAETSE doet dat zelf ook niet (dus is het in dit gesprek niet zo belangrijk). Het is mij ook onduidelijk hoe beide expliciet én impliciet losgekoppeld zouden kunnen worden.

³ VERPLAETSE (2011) raadt de 'onvolprezen' online Stanford encyclopedia of philosophy aan. Ik nodig geïnteresseerde lezers aan de lemma's over door hem gebruikte termen door te nemen, misschien in de eerste plaats de inleiding van het lemma over 'causaal determinisme' (HOEFER, 2010).

methodiek die we kiezen te hanteren. De discussie is nuttig, omdat het perspectieven scherp stelt en methodes (met hun sterktes maar ook zwaktes) expliciteert.

Als ik al haper aan de discussie en de reactie, dan is het de ontstellende zelfzekerheid waarmee wordt verondersteld dat het perspectief en de gehanteerde methodiek absoluut zijn (niet anders kunnen dan genomen worden). Het is een zelfzekerheid die in dit debat ook door veel verstandiger mensen dan mij als choquerend en onredelijk wordt ervaren – er is in de laatste nummers van de *New York Review of Books* een mooi voorbeeld hiervan te vinden in een discussie tussen Patricia Churchland en McGinn.

En er is daarbij een wat verborgen maar volgens mij fundamentele vraag op het niveau van (kennis)sociologie: een vraag die in mijn aanvoelen zeer beangstigende hypothesen op tafel legt. Hoe komt het dat we de nood voelen om bewustzijn, mentale veroorzaking, en vrij willen weg te definiëren? Waarom is het belangrijk om op basis van magere en nog-niet-begrepen experimentele data, de radicale conclusies als onbediscussieerbaar waar te poneren? Welke factoren spelen mee in dit zelfzeker absolutisme?

Ook hier ben ik van niets zeker. En ik acht het weinig waarschijnlijk dat Jan Verplaetse, gegeven zijn behoefte om de implicaties van ‘hard incompatibilisme’ te verzachten (zij het met m.i. ethisch eigenaardige argumenten⁴) deze enge hypothesen genegen is. Maar dit alles voelt voor mij aan als processen die aansturen tot een radicale de-individualisering en deresponsabilisering, en die dus als fundamenteel antidemocratisch benoemd en bestreden moeten worden.

REFERENTIES

- HOEFER, C. (2010). Causal Determinism. In E. Zalta (Ed.), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. URL = <<http://plato.stanford.edu/archives/spr2010/entries/determinism-causal/>>.
- VERPLAETSE, J. (2011). *Zonder vrije wil*. Amsterdam: Uitgeverij Nieuwerzijds.
- VERPLAETSE, J. (2014a). De controversiële erfenis van Benjamin Libet. *Panopticon*, 35, 106-119.
- VERPLAETSE, J. (2014b). Waarom de vrije wiloplossing van Stef Decoene geen redding brengt. *Panopticon*, 35, xx.

---

⁴ Verantwoordelijkheid als schuld vs. verantwoordelijkheid als plicht (Verplaetse, 2014, 116-117)? Is plicht een filosofische term die verenigbaar is met het filosofisch beargumenteerde niet bestaan van vrije wil? Met hard incompatibilisme gebaseerd op fysisch-causaal determinisme?